

Tiggaren, missbruket och vården

Resultat från tiggeriundersökningar i Köpenhamn och Stockholm

Under 1990-talet blev tiggeriet i Stockholm en fråga i den allmänna debatten. På pendeltåg och tunnelbana kom personer fram och bad om pengar till en natthärbärgesplats. Detta aktiva tiggeri har nu delvis ersatts av ett mer passivt med tiggare som sitter på centrala platser i Stockholm med en pappskylt, ofta med ordet hemlös i texten.

JAN HALLDIN
överläkare, med dr, socialmedicin,
Norrbäcka, Stockholm
(jan.halldin@smd.sll.se)

■ Vad är tiggeri? I Nationalencyklopedin från 1995 står följande: »**tiggeri**, *bettleri*, är ett av myndigheterna illa sett, men i fattiga länder svårutrotat sätt att försörja sig.« Den danske sociologen Lotte Sangstad definierar i en egen undersökning av tiggeri i Köpenhamn begreppet på följande sätt: Att tigga är att i ett offentligt rum be förbipasserande om pengar eller andra gåvor utan att erbjuda en motprestation för de pengar eller gåvor man ber om [1].

Bettleri betecknar ett vanemässigt tiggeri och användes i Sverige förr i juridiska sammanhang (vi hade i vårt land tidigare en lösdrivarelag, som 1965 ersattes av en lag om samhällsfarlig asocialitet, som nästan aldrig användes och som upphävdes 1981).

Ett slanguttryck är ordet **bommeri**. Att bomma används ofta av tiggarna själva, då bomma upplevs mindre negativt värdeladdat än tigga. Detta framkommer vid intervjuer med tiggare i Stockholm i Ulla Beijers rapport från 1999 *Tiggeri – ett nygamalt fenomen* [2].

En samhällsföreteelse

För att övergripande förstå tiggeriet som samhällsföreteelse i dagens Sverige kan det vara klagörande att utgå ifrån kriminologen Jock Youngs bok *The Exclusive Society* [3]. I denna anges att det västerländska samhället under de senaste decennierna av 1900-talet gått från ett inkluderande, stabilt och homogent samhälle till ett mer exkluderande samhälle i förändring och söndring där individens eget ansvar betonas alltmer. Att hemlösa och andra utstötta grupper blir de som i första hand far illa och exkluderas, och att en företeelse som tiggeri återigen uppstår i Sverige, ter sig i detta perspektiv som en naturlig konsekvens. Sannolikt har för utvecklingen i vårt land också den ökande internationaliseringen och EU-medlemskapet spelat in.

Enligt vad den svenske hemlöshetsforskaren Hans Swärd skriver i sin artikel *Hemlöshet och tiggare i det offentliga rummet* »kan ett ökat antal tiggare och det faktum att vissa medborgargrupper känner ett obehag inför tiggarna leda till tidningsskrivier, oro bland politiker och beslutsfattare och olika förbudslagar, vilket i ljuset av en viss samhällsutveckling kan leda till att hemlöshet och tiggeri alltmer i samhället kommer att betraktas som en ordningsfråga och inte som en socialpolitisk fråga som kräver förändringar i bostadspolitik och trygghetslagstiftningen» [4].

Två undersökningar

Det kan vara värt att jämföra några resultat från tiggeriundersökningarna i Köpenhamn och Stockholm [1, 2], även om de två materialen inte är direkt jämförbara. I Stockholm uppskattades antalet tiggare till drygt ett 100-tal 1999 medan det från Köpenhamnsundersökningen, som gjordes under två perioder, dels hösten år 2000 dels hösten år 2001, saknas uppgifter rörande antalet tiggare i den danska huvudstaden.

I Stockholmsstudien inhämtades enkäter rörande 116 tiggare, varav en femtedel var kvinnor. 75 personer kunde identifieras. Av dessa 75 var för 50 den exakta åldern känd för uppgiftslämnarna. Medelåldern var 46 år. Det gjordes intervjuer med tio tiggare och sju socialarbetare.

Köpenhamnsundersökningen bygger på kontakt med 50 personer, tiggare och annat folk på gatan. 24 tiggare, varav tre kvinnor, utgör kärnmaterialet. 15 av de 24 var i åldern 30–34 år – alltså något yngre än i Stockholmsstudien. Tio tiggare presenteras närmare.

I båda undersökningarna var en större andel tiggare uteliggare och/eller härbärgesboende, och dessutom bedömdes flertalet ha missbruksproblem av alkohol/andra droger. I den svenska undersökningen bedömdes drygt en fjärdedel av de säkert identifierade (20 av 75) ha allvarliga psykiska problem i kombination med missbruksproblem (i den dans-

ka studien saknas uppgifter om detta).

Personlig identitet

Sangstad gör i sin Köpenhamnsstudie inträngande analyser av hur tiggeriet upplevs och hur interaktionen mellan tiggaren och den förbipasserande ser ut. Det handlar dels om existentiella frågor, nämligen att finna någon slags mening i varför man hamnat i denna situation, dels om identitetsproblem, nämligen hur tiggaren presenterar sig i interaktion med andra. Dessa två frågor överlappar ofta varandra. Det finns olika sätt att förhålla sig till de existentiella frågorna. Ett vanligt sätt, som också kom fram i intervjuerna med tiggare i Stockholm, är att vara påverkad av alkohol eller andra droger då man tigger, andra är att försvinna in i andra verkligheter eller att söka rationella förklaringar.

Konstruktionen av en personlig identitet i tigarrollen kan ske på olika sätt:

1. **En verbal identitetskonstruktion** är till exempel att framhålla att man blivit orättvist behandlad av kommunen och nekats bistånd, vilket har lett till att man inte har någon kontakt med kommunen och inte heller någon bostad. Därför är man i sin fulla rätt att sitta och tigga.
2. **Associering och distansering.** Ett exempel på associering kan vara en anknytning till »landsvägsriddarkulturen«, det vill säga en identitet där man lever ett fritt liv och ingen annan bestämmer över en och att man klarar sig själv. Ett vanligt exempel på distansering är avståndstagande från narkomanerna. Det är ett mer legitimt och mindre stigmatiserat problem att vara hemlös än att vara missbrukare. Detta synsätt stämmer väl med den amerikanske författaren Lee Stringers läsvärda och självupplevda berättelser i boken *Vinter vid Grand Central – Berättelser från gatan* [5], där han beskriver sin mångåriga tillvaro som narkotikaberoende hemlös. Stringer anger att när allmänheten fick reda på att knarket fanns med i bilden började man tycka att de hemlösa själva hade skuld till sin belägenhet.
3. **Fysisk iscensättning och användning av rekvisita.** Här kommer pappskyltens utseende in (om man tigger med skylt) liksom kläder och kroppshållning.

»Att tiggare är att i ett offentligt rum be förbipasserande om pengar eller andra gåvor utan att erbjuda en motprestation för de pengar eller gåvor man ber om.«

Enligt Sangstad är det nödvändigt att som tiggare hitta ett sätt att avvärja negativ respons. Man blir avvisad många fler gånger än man blir bekräftad. Men när man får pengar betyder det så mycket mer och ger en bekräftelse på identiteten i tiggareinteraktionen.

Sangstad diskuterar utifrån sin undersökning för- och nackdelar med att tigga med skylt. Som tiggare har man ofta hälsoproblem med fötterna, eller man kanske är abstinent eller påverkad av alkohol/andra droger. Då är det en fördel att kunna sitta ned med en skylt och tigga. Det stillasittande tiggeriet kan också kombineras med att sitta med vänner, äta och dricka. En kvinna angav att hon aldrig skulle kunna be människor direkt om pengar. Hon tyckte att när man sitter ned med en skylt får människor själva välja om de vill ge, och man förolämpar ingen. Här gör tiggaren vissa etiska överväganden. I Danmark är tiggeri, till skillnad från i Sverige, olagligt, och när tiggaren sitter ned med skylt blir han/hon mer synlig för polisen och utsätter sig för en större risk att åka fast.

Fasta platser kan vara viktigt

I Köpenhamnsstudien framkommer att några av tiggarna har fasta platser som de tigger på. Detta innebar en form av trygghet då det fanns människor som regelbundet gick förbi dem, hälsade och skänkte gåvor. Detta blev viktigt och motiverade också tiggaren till att befinna sig där. De fasta förbipasserande får en roll som förbindelselänk mellan samhället och tiggaren, vilket legitimerar och ger en acceptans av tiggaren. I Köpenhamn förekommer även tiggeri på natten hos dem som väljer att sova direkt på gatan, ofta vid ett huvudstråk. En tiggare angav att det var bättre att tigga på natten, då människor kunde se att man verkligen var hemlös.

En aktiv tiggare kunde i Stockholm få ihop drygt 1 000 kronor per dag, i Köpenhamn 400–500 danska kronor på en eftermiddag. Pengarna som tiggarna fick in gick främst till att finansiera ett miss-

bruk, ofta som komplement till socialbidrag eller pension. Enligt Sangstad uppfattas tiggeri som mindre riskfyllt och mindre stigmatiserande än både kriminalitet och prostitution och dessutom mer effektivt än att samla flaskor/burkar.

Koppling mellan tiggeri och missbruk

Som framkommer av både Stockholms- och Köpenhamnsundersökningen finns en stark koppling mellan tiggeri och missbruk. Majoriteten tiggare har missbruksproblem och tigger pengar till sitt missbruk. En del har också psykiska problem. Dessutom upplevs själva tiggersituationen av många som så svår att man måste »droga« sig för att klara av den. En större andel av tiggarna lever i den svåraste formen av hemlöshet som uteliggare och/eller härbärgesboende. I den situationen skulle nog många av oss ha svårt att överleva dygnets alla timmar utan att exempelvis ta till droger. Det är därför svårt att veta om missbruket och i förekommande fall de psykiska problemen är en orsak till eller konsekvens av livet som hemlös eller kanske både och.

Behandlingssystemet och tiggarna

Läkaren Preben Brandt, ledare för Projekt UDENFOR i Köpenhamn, har i en rapport påpekat att Sangstads studie visar att kontakten mellan behandlingssystemet och tiggarna är dålig [6]. Det görs skarpa avgränsningar och kategoriseringar av problemkomplexen som varje behandlings- och hjälpsystem arbetar utifrån. Det finns oftast inget tillfredsställande samarbete mellan de olika systemen.

Jag tycker att förhållandena i Stockholm är desamma. Även om det finns ett bra samarbete rörande enskilda hemlösa mellan instanser som landstingets och kommunens uppsökande mobila team för hemlösa, den speciella vårdcentralen Hållpunkt Maria för hemlösa på Söder i Stockholm och Tandläkarhögskolan Huddinge, förekommer ofta samverkanssvårigheter mellan organisationerna, exempelvis mellan sjukvård och so-

cialtjänst och mellan sjukvårdens olika vårdgrenar som missbrukarvård, psykiatri och primärvård.

Jag håller med Beijer då hon skriver att »Regelverk, tillämpning och attityder har påverkats av stora ekonomiska nedskärningar som genomförts i Stockholm under de senaste åren« [2].

Tendens att skuldbelägga hemlösa

Det finns en tendens att »skylla« hemlöshet och tiggeri på den enskilde hemlöse missbrukaren genom att ange att han/hon inte är motiverad till att göra något åt sitt missbruk. Motivationsarbete kräver bland annat att den enskilde vård-/socialarbetaren har tillräckligt med tid för att i första hand bygga upp ett förtroende hos den hemlöse, som ofta blivit »kränkt« i tidigare möten med vårdapparaten. Denna tid saknas ofta idag. Motiverande samtal är också svåra att över-sätta i ekonomitermer. Av den orsaken finns skäl att också fråga sig om inte behandlaren kan svikta i motivation och ork att hjälpa sin klient/patient i dagens hårt ansträngda vårdarbetssituation. Det är därför nödvändigt att analysera hur vårdrelationen påverkas när ekonomistyrningen tillåts dominera i så hög grad som idag inom svensk sjukvård och socialtjänst [7].

Slutligen, vi måste i ett välfärdsland som Sverige kunna ge missbrukare och psykiskt sjuka, antingen de lever i hemlöshet eller ej, en vård och behandling vård namnet, det vill säga goda öppn- och slutenvårdsresurser som samverkar med varandra, med vårdgrannar och med patienterna själva.

*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.

Referenser

1. Sangstad L. Tiggeri i København. En sociologisk undersøgelse. København: Projekt UDENFOR; 2002.
2. Beijer U. Tiggeri – ett nygamalt fenomen. Forsknings- och utvecklingsenheten, Socialtjänstförvaltningen, FoU-rapport 1999:29 Stockholm: Socialtjänstförvaltningen; 1999.
3. Young J. The Exclusive Society. Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity. London – Thousand Oaks – New Delhi: SAGE Publications; 1999.
4. Swärd H. Hemlösa och tiggare i det offentliga rummet. Nordisk Socialt Arbeid 2001;3:146–56.
5. Stringer L. Grand Central Winter: Stories from the street. New York: Seven Stories Press; 1998. (Svensk översättning: Vinter vid Grand Central. Historier från gatan. Stockholm: Norstedts förlag; 2000.)
6. Brandt P. Tiggeri i historisk og social sammenhæng. En erfaringsopsamling. København: Projekt UDENFOR; 2002.
7. Halldin J. Vårdrelationen riskerar deformeras om ekonomistyrning tar överhanden. Läkartidningen 2002;99:2184–5.